

2021 / 2022 ikasturtea

9-10 URTEKO HAURRETAN HERIOTZA MODU NATURALEAN
INTEGRATZEKO OSASUN HEZKUNTZA PROIEKTUA

Itsaso Aizpurua Saizar

LABURPENA

Sarrera: Heriotza bizitzaren zati bat da, eta ukaezina da guztioi gertatuko zaigun zerbait dela. Heriotzaren hezkuntzak pertsona gisa hazteko eta bizitzarako prestatzeko aukera eman arren, zoritxarrez, eskola curriculumetik kanpo dagoen arlo bat da.

Helburua: 9-10 urte bitarteko hurrek heriotza prozesu natural gisara maneiatzen ikasteko Osasun programa bat diseinatzea

Metodologia: OHeP hau, programa piloto gisara diseinatuta dago, eskala txiki batean planteatuko den programa bat da, emaitzak jaso eta hauekin egokitzapenak egiteko. Programa garatzeko, konstruktibismo ereduari oinarritu da lan hau. Edukia lantzeko, banakako nahiz taldeko metodo eta teknika aktiboak erabili dira.

Plangintza: Proiektu hau aurrera eramateko eta proposaturiko helburuak betetzeko, metodologia zein teknika desberdinak erabiltzen dituzten 5 saioz eta 5 gaiez osaturiko OHeP bat proposatzen da. Proiektua martxan jartzeko eskola eta gurasoen baimen informatua beharko da. Hezkuntza hau aurrera eramango duen osasun-agentea erizaina izango da., eskola erizaina haiz zuzen.

Ebaluazioa: Programa eta ezarritako helburuak bete diren balioztazeko zenbait ebaluazio tresna garatu dira: pre eta post testak, ebaluaketa jarraia, ebaluazio errubrika eta galdetegiak, besteak beste.

Azken gogoeta: Aurretik aurkeztutako lana, OHeP bat da, 9-10 urte bitarteko hurretan eskaintzeko proposamena egiten dena. Programa honek, hurrek heriotzaren inguruan duten pertzepzioa eta ezagutza handitzea du helburu, hauen hezkuntzan modu natural batean gaia integratuz. Gaiaren inguruko bibliografia urriak edota zaharkituak, baimenen beharrak eta irakasleen prestakuntza gabeziak heriotza eskoletan integratzeko oztupoak dira. Horregatik, proiektu hau Zubi-musu ikastolan eskaintzeko eskaera formala egingo da 2023 urterako eta programa honetako emaitzak baliagarri suertatuko dira ondorengo programen egokitzapenarako.

Hitz gakoak: hurrak, osasun hezkuntza programa, heriotzaren pedagogia

Laburdurak:

OHeP: Osasun Hezkuntza Programa

INE: Instituto Nacional de Estadística

NIDA: National Institute on Drug Abuse

AURKIBIDEA

Sarrera	1
1.1. Osasun hezkuntza programaren justifikazioa	2
1.1.1. Haurren heriotzarekiko kontaktua	2
1.1.2. Heriotzaren inguruan hitz egitearen garrantzia	3
1.1.3. Heriotzaren hezkuntzaren urrakortasuna	4
1.1.3. Heriotza hezkuntza ez jasotzeak dakartzan kostu ekonomiko eta ondorioak	6
1.2. Diana-taldearen justifikazioa	8
Helburuak	9
2.1. Helburu orokorra	9
2.2. Helburu espezifikoak	9
2.3. Lan hipotesia	10
Metodologia	10
Osasun hezkuntza programaren plangintza	13
4.1. Diana taldearen ezaugarriak	14
4.2. Helburu pedagogikoak	14
4.3. Jardueren programazioa	15
4.3.1. Hezkuntza-edukiak	15
4.3.2. Estrategia metodologikoak	16
4.4.3. Beharrezko baliabideak	17
4.6. Kronograma	19
4.7. Jarduera pedagogikoak	20
4.8. Ebaluazioaren plangintza	24
Azken gogoeta	25
Bibliografia	26
Eranskinak	30
1. Eranskina: hezkuntzaren xedeak	30
2. Eranskina: Unitate didaktikoan landu nahi diren gaitasunak	31
3. Eranskina: Bilaketen taula II	32
4. Eranskina: Gurasoei egin beharreko galdeketa	34
5. Eranskina: Gutun informatua OHePren parte hartzeko gurasoen baimena	35
6. Eranskina: Ariketa fitxa	38
7. Eranskina: 17 haur ipuin umei gertuko norbaiten heriotza azaltzeko	42
8. Eranskina: Lehen hezkuntzako haurrentzako gomendaturiko film eta laburmetrai gomendagarriak	43
9. Eranskina: Errubrika	44
10. Eranskina: Ebaluazio galdetegia, osasun agenteei zuzendua	45

TAULEN AURKIBIDEA

1. Taula: Oinarrizko hezkuntzako zeharkako gaitasunak	3
2. Taula: Heriotzaren pedagogiari ekarpenak Espainian	5
3. Taula: PIO eskema	10
4. Taula: Bilaketa estrategikoa	12
5. Taula: Heriotza ulertzeko azpigaiak	16
6. Taula: Ikaskuntzara bideratutako banakako eta taldeko metodo eta teknika aktiboak	18
7. Taula: Baliabide-kostuen erlazioa	19
8. Taula: Kronograma	20
9. Taula: jarduera pedagogikoen xehetasunak	23
10. Taula: OHeP honen ebaluazio sitemaren laburpena	27

1. Sarrera

Heriotzaren kontzeptua urteetan zehar asko aldatzen joan da (Bulnes, 2018; Parra, 2017). Kultura, garai, ideologia eta erlijio desberdinek hari buruzko ikuspegi zabala eta anitza eskaintzen digute. Denak dira baliozkoak, nahiz eta beraien artean desberdintasun handiak izan. Hala ere, bada zerbait denbora asko igaro arren aldatzen ez dena; antzinako herrietatik egiaztatzen da heriotza gizakiarentzat desatsegina izan dela eta izango dela (Kübler-Ross, 1992). Gurea bezalako gizarte pragmatiko batean, edozeren erabilgarritasuna bilatu nahi denean, oraindik jende gehiegik ez dio bere buruari galdetzen zertarako balio duen heriotzak, zer zentzu duen edo izan dezakeen. Agian betiko biziko bagina bezala bizi garelako. Baina, zoritxarrez edo onuraz, ez da horrela. Heriotza bizitzari lotuta dago, eta ezin dira inola ere banandu; txanpon beraren bi aldeak direla esan daiteke. Hala ere, autore batzuek aitortzen dutenez (besteak beste; González, 2010; De la Herrán eta Cortina, 2007; Poch, 2009), heriotza gaur egun dagoen taburik handiena da. Gizartean presentzia etengabea eta errepikaria izan arren, gizakia oraindik ez dago prest horretaz askatasun osoz hitz egiteko (Gorosabel, 2013; Bulnes, 2018; Parra, 2017).

Baina bere logika badu beldur horrek, izan ere, pedagogiaren eta irakaskuntzaren historian ez dugu oraindik erreferentzia garbirik aurkitzen heriotzarako hezkuntza posible bati buruz modu zehatz eta sakonean hausnartzeko (Rodríguez, De la Herrán eta Cortina, 2012). Deigarria da ikastetxe gehienetan suteetarako protokolo bat dagoela, eta ikasle bat hiltzen denerako edota heriotza haurrei azaltzeko, aldiz, ia ez dagoela jarraitu beharreko protokolorik. Estatistiken arabera, ikastetxeetan heriotzak suteak baina maizago gertatzen dira, eta hala ere, urtero sute-simulazio bat egiten da eskola guztietan (Izaguirre, 2021; Turner, Thomas eta Santandreu, 2004).

Beraz, heriotza eskola-curriculumean gainditu gabeko ikasgaia da oraindik. Honen arrazoi nagusia: ez dagoela heriotzaren gaiari heltzeko proposamenik (Escolar, 2016; Agüero, 2017). Hau dela eta, gaia lantzeko baliagarria den programa bat proposatzen da, arazo honi esku hartu eta gai hau lantzen hasteko.

1.1. Osasun hezkuntza programaren justifikazioa

Atal honetan, Osasun Hezkuntza programa (aurrerantzean OHeP bezela adieraziko da) hau garatzeko justifikazioa zein den garatuko da; gaiaren prebalentzia, esku hartze ezberdinen eraginkortasuna, gizartean gaiak duen garrantzia, kostua eta arrisku faktoreak azalduz.

1.1.1. Haurren heriotzarekiko kontaktua

Haurrak egunerokotasunean duten heriotzaren gertutasuna ukaezina da. Beraien ingurunean gizakietan jasaten dituzten heriotzez gain, gainontzeko izaki bizidunen (landare, intsektu, animalia etab.) heriotzak ere bizitzen dituzte. Gainera, ia egunero, haurrek heriotza-egoerak ikusten dituzte: albistegietan, egunkarietan, bideo-jokoetan, marrazki bizidunetan eta abarretan. Heriotza presente dago printzesen, maitagarrien eta abarren ipuinetan ere (Guiainfantil, 2021; Longbottom eta Slaughter, 2018).

Datu espezifikoerri erreparaturaz, hainbat iturri ezberdinek baieztatzen digute haurrek gai honekiko duten gertutasuna. Lehenik eta behin, “Instituto Nacional de Estadística”-ko (INE bezala adierazia izango da aurrerantzean) datu estadistikoak gainbegiraturaz, espainia mailan 9-10 urte bitarteko 973.450 haur daudela zehazten da. INEren arabera, espainia mailan 2020 urteko jaiotze-tasa gordina 7.19koa da mila biztanleko, eta heriotza-tasa gordina, berriz, 10.40koa mila biztanleko, eta guztira 493.776 heriotza egon ziren (INE, 2020 a). Esandakoari gehituz, nazio garatu egonkorretan, haurren %3-4 inguruk gurasoetako bat galtzen du 18 urte bete baino lehen (Bergman, Axberg eta Hanson, 2017). Honen harira, estimatzen da baita ere, haurren %5-15ak maite duten pertsona garrantzitsu bat galduko dutela 18 urte bete baina lehen (Etfoda, 2021). Hori kontuan hartuz, eta espainia mailan 8.157.834 adingabe daudela kontuan izanik, 326.313 haurrek bizitzen dute beraien gurasoetako baten galera adingabeak diren bitartean (Bergman et al., 2017; INE, 2020 b). Azken urte hauetako datuei erreparaturaz, “The lancet” zientzia aldizkarian argitaratutako ikerketa baten arabera, COVID-19aren pandemian zehar, 1,5 milioi haurrek baino gehiagok galdu dituzte gurasoak, aitona-amonak edo zaintzaileak gaixotasun honen ondorioz (National Institute on Drug Abuse (NIDA), 2021).

Beraz, datuek garbi uzten dute haurrek heriotzarekiko kontaktu jarraia dutela beraien egunerokotasunean eta adin heldura heldu aurretik, heriotzari bat baina gehiagok aurre egin behar izaten diotela.

1.1.2. Heriotzaren inguruan hitz egitearen garrantzia

Aurreko atalean ikusi den moduan, haurren egunerokotasunean heritoza badute ere, gai horretaz hitz egitea ez da ohikoa. Haurrak hazten doazen heinean, ikastetxeak arduratzen dira haiek hezteaz eta haien etorkizunari aurre egiteko eskuratu behar dituzten ezagutza guztiak irakasteaz. Eskolan erakusten zaie nola jaiotzen diren, nola erreproduzitzen diren, nola hazten diren... Azken finean, bizi-zikloa ia erabat azaltzen diete, baina zerbait ahazten zaie. Inoiz hitz egiten al zaie heriotzaz ikastetxeetan? Heriotza ez al da bizi-zikloaren parte? (Parra, 2017; Otero eta De Fatima, 2012)

Heriotza bizi-zikloaren zati garrantzitsua izanda, ez da aurkitu eskoletan honen heziketarik. Heriotzaren hezkuntza jasotzeak ez du haurren berezko oinarrizko hezkuntza prozesua eten edo eragotzi behar. Honen harira, “Oinarrizko Hezkuntza Curriculum-ak” ezarritako gaitasunetan oinarrituz, (ikus 1. taula) heriotzarekin bere horretan zuzenean erlazionatutako gairik kontenplatuta ez dagoela ikus daiteke (Ikus 1. eranskina).

1. Taula: Oinarrizko hezkuntzako zehar-gaitasunak.

Oinarrizko hezkuntzako zehar-gaitasunak
<ul style="list-style-type: none">- Hitzeko eta hitzik gabeko komunikaziorako eta komunikazio digitalerako kompetentzia- Ikasten eta pentsatzen ikasteko kompetentzia- Elkarbizitzarako kompetentzia- Ekimenerako eta espiritu ekintzailerako kompetentzia- Norbera izaten ikasteko kompetentzia

Iturria: (Eusko Jaurlaritza, 2020 B)

Heriotza bere horretan eskola kurrikulumean kontenplatua ez egon arren, lehen hezkuntzako bigarren zikloan landu beharreko gaitasunak, heriotzaren hezkuntza bidez jorratu daitezkeen arloak dira (ikus 2. eranskina).

Heriotzaren hezkuntzak pertsona gisa hazteko aukera ematen dio haurrari (Agüera, 2017; Bulnes, 2018; De la Herran eta Cortina, 2006; Gorosabel eta Leon, 2016). Bizitza beste ikuspegi batetik ikusteko aukera ematen die, hain berekoia ez den modu batean; izan ere, jakitun dira bizitzan ez zaizkigula nahi dituzten gauzak bakarrik gertatzen, ezta nahi duten unean ere, eta, askotan, galdu duten eta behar duten zerbaiten gabeziarekin bizitzen ikasi behar dute. Hezkuntza honen bidez, gizarte trebetasunak lantzen dira, komunikazioa hobetzen da; parte-hartzea eta elkarriketa sustatuz. Haurrek beste baten lekuan jartzen ikasten dute, enpatia eta besteekiko errespetua bezalako jarrerak garatuz. Bestearen minarekin identifikatzen dira eta besteen zoriaz interesatzen dira, laguntzeko

eta zaintzeko berezko rol arduratsuagoa hartuz. Gizarte irekiago bat garatzen da, aurrerapenera eta giza garapenera bideratua (Gorosabel et al., 2016). Heriotzarako hezkuntzari esker, haurrekin landu daitezke independentzia, sormena eta adimenaren garapena (De la Herran et al., 2006; Parra, 2017). Hezkuntzatik haurrak alderdi horietan hezten badira, etorkizuneko zailtasun zein egoerei aurre hartu ahal izateko prestatuagoak egongo dira, horretarako tresna gehiago izanik. (Poch eta Herrero, 2003; Gorosabel et al., 2016).

Eskoletan heriotzerako hezkuntzak dituen abantailak halakoak badira, zergatik ez sartu ikasgeletan? Bizitzari buruz irakasten den bezala, zergatik ez da heriotzari buruz irakasten? Heriotza ez al dagokio bizitzari?

1.1.3. Heriotzaren hezkuntzaren urrakortasuna

Beraz, heriotzaren pedagogiaren garrantzia aintzat hartuta, alor honen inguruko ikerketa internazional zein estatu mailakoak errebisatuko dira. Esaterako, joan den mendeko 70eko hamarkadatik aurrera, hainbat teknika edo jarduera didaktikok heriotzaren pedagogian duten eraginkortasunari buruzko ikerketak azaleratzen joan ziren (Rodríguez, De la Herran eta Cortina, 2019). Baina hauek oraindik mugatuak dira, eta haien emaitzak testuinguru-erreferente isolatu gisa azaltzen dira.

Oro har, heriotzaren pedagogia arloan, lanak ugaritu egin direla ikusten da, XXI. mendearen hasieran geldialdi erlatiboa izan dela eta duela gutxi berraktibatu dela. Honekin, heriotza birpentsatzeko eta, batez ere, heriotzarako hezteko beharra erakusten duten azterlanak aurkitu dira; horrela, ikerketa zientifikoak eraikuntza kritikoko prozesu batean bideratzen dituzten ikuspuntu berriak daude, non lehen eskola-mailetatik didaktika eta gizarte-curriculum ardatz gisa hartzeko beharra azpimarratzen den (Otero et al., 2012; Rodríguez et al., 2019; Agüera, 2017).

Azpimarratu beharreko ikerketa bat, Durlakek 70. hamarkadan egindako azterketa konparatiboa da. Azterketa honen helburua, ondokoa jakitea zen: zein metodo pedagogikok, esperimentalak edo teorikoak, murriztu zitzakeen hobekien ikasleen heriotzarekiko beldurrak. Ikerketak frogatu zuen teknika esperimendalekin lan egin zuen taldeak (role playing, kasuei buruzko eztabaidak, etab.) gehiago murriztu zituela heriotzarekiko beldurrak teknika teorikoen bidez parte hartu zuenak baino (Rodríguez et al., 2019).

Beste ikerketa garrantitsu bat, Glassek eta Knottek 80. hamarkadan eginikoa da. Bertan,

nerabeei zuzenduriko heriotzarako hezkuntza-programa bat inplementatu zuten, aurre-test baten eta post-test baten bidez neurtuz programaren eraginkortasuna, heriotzaren aurreko antsietatea murrizteari buruz. Egileek ondorioztatu dutenez, talde esperimentalean heriotzarekiko antsietateak behera egin zuen (Rodríguez et al., 2019).

Esandakoaz gain, Glassek 90. hamarkadan egindako ikerketa batean, bi astetan zehar heriotza curriculumean sartzearen eraginkortasuna aztertu nahi zuen ondorengo azterlan batean, talde esperimental batekin eta kontrol-talde batekin. Talde esperimentalak herioaren aurrean antsietate gutxiago izan zuela zirudien bi aste hauen ondoren kontrol taldearekin alderatuta (Rodríguez et al., 2019).

Espainiako kasuan, lehen ikerketetako bat Joan-Carles Mèlichek egindako doktorego-tesia izan zen, "Situaciones-límite y educación. Estudio sobre el problema de las finalidades educativas (1989)". Lan horren ondorioz, gai honen inguruko ikertzaileak gero eta gehiago dira, baita espainiar estatuan heriotzaren pedagogian laguntzen ari diren lanak ere. Ikerketa hauen sintesia ikus 2. taulan.

2. Taula: Heriotzaren pedagogiari ekarpenak Espainian

Autoreak	Ezagutza arloa	Ikuspuntua	Erreferentziako hezkuntza-etapak
Joan Carles Mélich (1989)	Ezagutzaren filosofia. Psikologia	Existenzialismoa Mugapenaren filosofia	Ez zehaztua
Agustin de la Herrán, Isabel González et al., (1998-2000)	Pedagogia, didaktika, irakasleen formazioa, bilakaeraren psikologia	Konplexu eboluzionista edo erradikala eta inklusiboak	Haur- hezkuntza
Concepción Poch eta Herrero (2000)	Ezagutzaren filosofia. Psikopedagogia.	Kristau-humanismoa	Ez zehaztua
Mar Cortina (2003, 2010)	Didaktika, tutoretzaren eremua, gurasoen eta irakasleen prestakuntza	Filosofia perenemetafisikoa	Nerabezaroa
Agustin de la Herrán eta Mar Cortina (2006)	Pedagogia didaktika, psikopedagogia, irakasleen formazioa, hezkuntzaren antolaketa	Konplexu eboluzionista	Haur-, lehen- eta bigarren-hezkuntza
Pablo Rodríguez, Agustin de la Herrán eta Dolores Izuzquiza (2012, 2013)	Pedagogia, psikologia, hezkuntza inklusioa, irakaslearen formazioa, bitartekariak	Konplexu eboluzionista, humanista eta inklusiboa	Unibertsitateko irakaskuntza
Pablo Rodríguez, Agustin de la Herrán eta Mar Cortina (2015)	Pedagogia, irakaslearen formazioa, didaktika eta inklusioa	Konplexu eboluzionista, humanista, inklusiboa eta kontzientzia	Haur-, lehen- eta bigarren-hezkuntza eta batxilergoan

Iturria: (Agüera, 2017)

1.1.3. Heriotza hezkuntza ez jasotzeak dakartzan kostu ekonomiko eta ondorioak

Lehen aipatu bezala, heriotza haurtzarotik modu natural batean barneratzeak zenbait onura dauzka. Baina, hau ez lantzeak, onura horiek ez lortzeaz gain, kalte edo arrisku batzuk sortu ditzake haurraren garapenean. Honen ondorioetako bat, gaur egungo gizartean dagoen heriotzaren tabua da, zerbait naturala eta unibertsala izan arren, beldurraren poderioz isilpean gordetzeko gai bilakatu den arte (Gorosabel, 2013).

Honen harira, gertuko heriotzak, haur naiz nerabeengan sortzen duen minaren behaketa bereziki mingarria da haien gurasoengan. Horregatik, gurasoak, hauek babesten saiatzen dira, zenbaitetan egia ukatuz edota hau ezkutatzeko zenbait esaldi erabiliz “lo geratu da”, “bidaia bat egitera joan da”... Baina horrelako esaldiek, hurrei onura bat ekartzetik urrun kalte egiten diete; beldurra eragin diezaiekete lo egiteko garaian edota galera-fantasiak ekarri inguruko norbait bidaian joaten denean (Otero et al., 2012). Gainera, heriotza ukatzeak, berekin ekarri ohi du pertsona bat fase terminalean dagoenean prozesua ez onartzea, eta baita bizitzaren amaierako prozesuaren inguruko desiorik ez izatea. Honek kasu gehienetan, heriotza lasaia, kontrolatua eta baketsua gauzatzea eragotziz (Agüera, 2017).

Hiltzeko hezten ez duen gizarte honetan, gertaera honi aurre egiteko baliabide eta estrategiak murrizak dira. Heriotzaren errealitatearen aurrean, oro har, pertsona gehienak psikologikoki ahulak eta babesgabeak izaten dira, gertakari horren aurrean beldurrak eta segurtasun ezak sortuz. Esandakoari gehituz, haurraren inguruko norbaiten heriotzaren informazio nahikoa ez edukitzeak, haurra isolatuta sentitzea ekar dezake. Honek, egia ukatzearekin batera, haurren dolu prozesua oztopa dezake, hauek ukapen-fasean gatibu utziz edota dolua patologizatzeako arriskua handituz (De la herrán et al., 2006 ; Agüera, 2017).

Beste autore batzuen arabera (Ridley, Revet, Raynaud et al., 2021), gertuko norbaiten heriotzak eragin negatiboa izan dezake epe labur eta luzeko emaitza psikosomatiko eta sozioekonomikoetan, maila indibidualean. Hauek dira epe luzerako adierazpen eta erronka ohikoenak: lo hartzeko zailtasuna, antsietatea, depresioa, errua, banatzeko antsietatea jokabide-nahasmendu barneratzaileak eta kanporatzaileak, autoestimu baxua, gizarte-uzkurtasuna, eskola huts-egite handiagoa, eskola-errendimendu baxua, legez

kanpoko substantzien erabilera, gizarte-harremanetako arazoak eta suizidio-saiakera. Gainera, gizartearen laguntza asegaitza, hau da, familiarekiko eta lankideekiko komunikazio eza heriotzarekiko, arrisku-faktore garrantzitsua izan daiteke antsietatea eta dolu luzea areagotzeko (Ridley et al., 2021; Martino, 2012; Weber, Alvariza, Kreicbergs eta Sveen, 2019).

Hezkuntza hau ez jasotzeak dakarren kostua jakitea gaur egun zaila da, izan ere, heriotzaren hezkuntza ez da praktikan dagoen arlo bat. Baina, estimazio bat egin daiteke, heriotza modu natural batean ez integratzean galtzen diren onurak eta honek dakartzan arrisku faktoreak eta heriotza batek bere ingurune estuko pertsonetan ekar ditzakeen arazo biopsikosozialak eta osasun mentaleko eragina kontuan izanik (Agüera, 2017; Parra, 2017).

Honen kostua aztertzen jarrita, ondorengo datuak bildu dira: OMEren txostenaren arabera, tratatu gabeko buruko nahasmenduek prezio altua dute, munduko gaixotze-tasa osoaren %13 osatzen baitute (Torres, 2018). Osasun mentaleko eta garuneko nahasmenduek Espainian eragindako kostuak urtean 83,749 milioi eurokoak izan ziren 2010ean. 2017an burututako azterlan bateko datuen arabera, nahasmendu mentalak (nahasmendu neurologikoak alde batera utzita) 45,988 milioi eurokoak izango lirarteke, eta nahasmendu depresiboak, antsietatekoak eta somatizazioak, berriz, 22,778 milioi eurokoak (Nahasmendu depresiboak 10,763 milioi + antsietatekoak 10,365 milioi + somatizazioak 1.650 milioi), 488 euro per capita eta urte bakoitzeko (Ruiz, Cano, Muñoz et al., 2017).

1.2. Diana-taldearen justifikazioa

Hurtzaroa da galeren frustrazioa integratzen eta onartzen ikasteko garairik onena. Pertsona maitatu baten heriotza gertatu aurretik modu didaktikoan egitea oso lagungarria da, bizitza-zikloan izango dituzten ondorengo heriotza esperientziatarako (Izaguirre, 2021). Horregatik, haurrek txikitatik onartzen, ulertzen eta baloratzen ikasi behar dute, pentsamoldea irekia denean, aurreiritziek kutsatzen ez dutenean eta deskubritzeko, ezagutzeko, esperimintatzeko eta ikasteko prest daudenean. Bestela, helduengan gertatzen den bezala, zailtasuna handiagoa da, ideiak, balioak eta sinesmenak finkatuta daudelako (Rodríguez et al., 2019).

Gonzalez eta De la Herran (2010) autoreek, haurrek heriotzaren esanahia eta

kontzeptualizatzeko duten moduaren arabeko sailkapen bat egin zuten. Sailkapen hau haurrak adin tarte ezberdinetan banatuz burutu zuten eta Pochek eta Herrerok (2003) haurrek heriotza ulertzeko kontutan eduki beharreko azpigaien analisisan oinarrituta dagoela esan daiteke (Parra, 2017). Bertan, haurrek txikitatik heriotza prozesu natural gisara ulertzen dutela ondorioztatzen da. Heriotzarekiko beldurra 6 urterarte ez da agertzen, eta hau imitazioz edo beste beldur batzuk egoteagatik transmititutako sentrazio negatiboen emaitza izan ohi da, hala nola, bakarrik egotearen beldurra, gurasoen abandonua edo banantzea (Escolar, 2016).

- **2 urte:** haurrek ez dute ulertzen heriotzak zer esan nahi duen. Haientzat hitz bat besterik ez da. Ez dira gai heriotza hautemateko.
- **3-6 urte:** haurrek heriotza aldi baterako eta itzulgarri gisa ikusten dute (haientzat lo egitea bezala da, eta, uste dute hildako pertsona esnatuko dela). Ez dute ulertzen zer esan nahi duen bizitzaren amaierara iristeak, ezta bizi-funtzioen amaierak ere.
- **6-7 urte:** errealitatea zer den eta fantasia edo fikzioa zer den bereizteko gai dira. Heriotza egitate errealago gisa ikusteko gai dira, eta bizi-funtzioen amaiera ulertzen dute. Adin horretan heriotzaren atzeraezintasunaren zentzua hartu dute, baina ez orokortasunarena, eta, beraz, ez dira jabetzen beraiei noizbait gerta dakiekeenik.
- **8-10 urte:** gehienek unibertsaltasunaren kontzeptua bereganatu dute. Badakite heriotza denoi gertatuko zaigun zerbait dela, baita beraiei ere. Adin horietan hasten dira gaiarekin beldur gehiago izaten, eta kontzientzia handiagoa dute inguruan dituzten arriskuez.

Esandakoari gehituz, Curriculumean araututa dagoenaren harira, lehen hezkuntza mailako bigarren zikloan, zientziarako konpetentzian gizakia eta osasuna multzoan ugalketaren gaia landu behar da (Eusko Jaurlaritza, 2020 a). Horretaz gain, Royal Society-n argitaratutako artikulu batek dioenez, heriotza bizitza sortzen den momentuarekin batera azaltzea onuragarria da haurrentzat (Longbottom et al., 2018).

Beraz, haurren garapen kognitiboan eta eskola curriculumean oinarrituz, OHeP hau, 9-10 urte bitarteko gazteei zuzentzen zaie, oinarritzko lehen hezkuntzako 4. mailako taldeari hain zuzen. Diana taldea maila honetan finkatzea erabaki da, nahiz eta garapen kognitiboa subjektiboa eta aldakorra izan, orokorrean bederatzi edo hamar urtetik aurrera, haurrak erabat ulertzen hasten direla heriotza atzeraezina dela, unibertsala dela, hots,

izaki bizidun guztiak hil egiten direla eta beraiek ere egunen batean hilko direla (De la herrán et al., 2006; Harris, 2018; Panagiotaki, Hopkins, Nobes, Ward eta Griffiths, 2018; Ridley et al., 2021).

2. Helburuak

Atal honetan, osasun programa hau aurrera eramatearekin lortuko diren helburu orokor zein espezifikoak zeintzuk diren zehaztuko da.

2.1. Helburu orokorra

9-10 urte bitarteko haurrek heriotza prozesu natural gisara maneiatzen ikasteko Osasun programa bat diseinatzea.

2.2. Helburu espezifikoak

- Heriotzaren pedagogiaren inguruan publikatuta dagoena ezagutzea
- Helburu pedagogiko nagusiak eta bigarren mailakoak finkatzea
- Programaren edukia zehaztea
- Beharrezko antolakuntza-, giza- eta material- baliabideen plangintza egitea
- Heriotza lantzeko jarduera eta baliabide didaktikoak eskaintzea
- Proiektuaren prozeduraren, egituraren eta baliabideen ebaluazioa finkatzea

2.3. Lan hipotesia

OHeP hau inplementatu ondoren, haurrek heriotza prozesu natural gisara maneiatzen ikastea espero da. Honekin, gizarte trebetasunak landuz, komunikazioa hobetuz; parte-hartzea eta elkarriketa sustatuz. Gainera, enpatia, besteekiko errespetua, independentzia, sormena eta adimenaren garapena bezalako arloak garatuz. Heriotzarako hezkuntzari esker, eskola curriculumak konplementatzea espero da, bertako gaitasun ezberdinak jorratuz. Honen ondorioa, bitzarako prestatuagoak dauden eta honekiko ikuspegi zabalagoa duten haurrak izanik.

3. Metodologia

Proposaturiko helburu espezifikoak betetzeko, gaiaren inguruko bilaketa bibliografikoa burutu da 2021eko azaroa eta 2022ko otsaila bitartean. Osasun-arloko zenbait datu-basetan (BVS, Cochrane eta Web of science core collection, PubMed, Dialnet eta

CUIDEN) oinarritu da bilaketa. Horrez gain, bilaketak gauzatu dira bilatzaile ezberdinetan, gaiaren inguruan argitaratutako liburuetan eta osasun erakunde internazionalen argitaratutako informetan besteak beste, informazio gehiago lortzeko eta lanaren zehaztasuna handitzeko helburuarekin (Ikus 3. eranskina).

Bilaketa aurrera eramateko eta zehazteko, PIO egitura jarraitu da:

- **Population (pazientea):** 9-10 urte bitarteko haurrak
- **Intervention (esku-hartzea):** Heriotzaren inguruko osasun hezkuntza
- **Outcome (emaitzak):** Heriotza modu natural gisara maneiatzen ikastea

Behin PIO egitura osatuta, atal bakoitzaren osasun-zientzietako deskribatzaileak DeCS, MeSH eta hitz-gako egoki zein terminologia librea zehaztu dira (ikus 3. Taula)

3. Taula: PIO eskema.

PIO	DeCS	MeSH	Hitz gakoak/ Terminologia librea
P	Niño	Child	Niñez/Childhood
I	Muerte Enseñanza Educación para la salud Instituciones Académicas	Death Teaching Health education Schools	Pedagogía Death education Intervención didáctica
O	Actitud frente a la muerte Muerte	Attitude to death Death	Afrontamiento de la muerte

Datu-baseetan bilaketa egiterako garaian, PIO egitura osatzen duten deskriptoreak erabili dira. Horiek erabiltzeaz gain, datu-baseek dituzten iragazkiak erabili dira bilaketa ahal den gehien zehazteko intentzioarekin. Hainbat dokumentu eta gida kontsultatu dira informazio egokia topatu ahal izateko. Termino ezberdinen elkarketak egiteko AND operadore bolearra erabili da (ikus 4. Taula).

4. Taula: Bilaketa estrategikoa

DATU BASEAK	BILAKETA ESTRATEGIA	ARTIKULU KOPURUA	IRAGAZKIAK	ARTIKULU KOPURUA	HAUTATUTAKO ARTIKULUAK
BVS	(mh:(death education)) AND (mh:(child))	11	Inglés	8	2
	(mh:(niño)) AND (mh:(enseñanza)) AND (mh:(muerte))	13	Inglés	13	5
ERIC	“Death education” AND Children	82	descriptor: teaching methods	8	1
	descriptor:"Death" AND descriptor:"Children" AND descriptor:"Education"	266	last 10 years	45	1
PUBMED	("Schools"[Mesh]) AND "Attitude to Death"[Mesh:NoExp]) AND "Child"[Mesh]	18	-	18	1
	((("Schools"[Mesh:NoExp]) OR "Education"[Mesh:NoExp]) OR "Teaching"[Mesh]) AND "Attitude to Death"[Mesh]) OR "Death"[Mesh:NoExp]) AND "Child"[Mesh:NoExp]	1614	Last 5 years Full text	204	5
	(death education[Text Word]) AND (child[MeSH Terms])	30	Inglés	30	4
	((("Child"[Mesh:NoExp]) AND (("Death"[Mesh:NoExp]))) OR ("Attitude to death"[Mesh])) AND ("Teaching"[Mesh:NoExp])	107	-	107	2
	((death education) AND ("Child"[Mesh:NoExp])) AND ("Schools"[Mesh:NoExp])	80	Full text Last 5 years	31	1
	Child (Title) AND education (Title) AND death (Title)	20	-	20	1
SCIENCE DIRECT	Pedagogia muerte Y niños	53	-	53	2
DIALNET	muerte AND niños AND escuelas	125	-	-	5
	Pedagogia muerte escuelas	45	-	-	4
CUIDEN	[cla= muerte] and [cla= pedagogia]	9	-	9	2

Honekin jarraituz, artikulua aukeratzeko orduan zenbait barneratze- eta kanporatze-irizpide ezarri dira:

- Barneratze-irizpideak: Izenburua eta laburpena gaiari egokitzea, artikulua 9-10 urte bitarteko haurrei zuzendua egotea, heriotzaren pedagogian oinarritzea, hezkuntzaz hitz egitea, ingelesez, gazteleraz edo euskaraz publikaturik egotea.
- Kanporatze irizpideak: gurasoei edo zaintzaileei zuzendutako heriotzaren hezkuntza, populazio orokorrari zuzendutako heriotzaren hezkuntza, gaixotasun terminal batean soilik oinarritzea, erlijioan oinarritzea, bizitza amaierako zaintzen hezkuntza.

Aipatutakoaz gain, Eusko Jaurlaritzako hezkuntza sailak duen Heziberri programako “Guía para la elaboración y evaluación de unidades didácticas” (Eusko Jaurlaritzak, 2020 c) manuala erabili da programari unitate didaktiko forma emateko. Umeen garapen egokian oinarritzeko, “Oinarrizko hezkuntzako curriculum” hartu da kontuan lana jorratzeko (Eusko Jaurlaritzak, 2020 a). Gainera, Nafarroako gobernuak sortutako “Manual de educación para la salud” manuala ere oinarritzat hartu da proiektu hau osasun hezkuntza bat izanik bertan oinarrituz (Perez, Echaurre, Ancizu et al., 2006).

Azkenik, OHeP hau programa piloto gisara diseinatuta dago, hau da, eskala txiki batean probatuko den programa bat da. Heriotzaren hezkuntzaren inguruko datu gutxi egotean, programa honen helburua azterlanean izan daitezkeen akats edota arazoak detektatzea da.

4. Osasun hezkuntza programaren plangintza

Atal honekin, OHeP honen plangintza burutuko da, bertan diana-taldearen ezaugarriak, helburu pedagogiko orokor zein espezifikoak, eduki, jarduera eta metodologia pedagogikoa eta parte hartuko duten osasun-langileak, kronograma eta programaren ebaluazioa zeintzuk izango diren zehaztuko dira.

Osasun-heziketa proiektua martxan jarri aurretik, Villabonako zubi-musu ikastolako zuzendariarekin bilera bat egingo da, bertan proiektu honen helburu eta metodologiak zein beharrezko baliabideak azaldu eta baimena eskatuko da hau aurrera eramateko. Horrez gain, diana taldeko gurasoekin bilera bat egitea garrantzitsua izango da, familiaren heriotzaren inguruko estigmen, ezagutzen, jarreraren eta osasun-hezkuntza honen inguruan izan ditzaketan itzaropenen berri izateko. Honen harira, garrantzitsua

izango da gaur egungo gizartean arlo honek duen tabuaren kontziente izatea (Gorosabel, 2013). Informazio hau jasotzeko elkarrizketa erdi-egituratu bat egingo zaie, plantilla bat jarraituz eta erantzunak jaso, programaturiko egun batean, ikastolako gela batean edota telefono dei bidez, haurra bertan ez dagoelarik (ikus 4. eranskina). Azkenik, Eusko Jaurlaritzak duen etika batzordeari eskatuko zaio baimena, programa hau aurrera eramanez. Gainera, haurrek hezkuntza hau jaso dezaten, ezinbestekoa izango da programa martxan jarri behar den eskolako haurren gurasoei baimen informatua eskatzea, hezkuntza curriculumetik at dagoen gai bat izanda, guraso bakoitzak libreaki erabakiko du beren seme/alabak hezkuntza hau jasoko duen ala ez. Honetarako, guraso guztiei idatzi bat bidaliko zaie euskaraz zein erdaraz (ikus 5. eranskina) programaren helburu eta saioez informatuz eta honetarako baimena eskatuz.

4.1. Diana taldearen ezaugarriak

Programa Villabonako zubi-musu ikastolako 9-10 urte dituzten haurrei zuzentzen zaie eta adin tarte honi oinarrizko lehen hezkuntzako 4. maila egokitzen zaio. Maila honetan 2 gela aurkituko dira, guztira 39 haur aurreikusten dira, 24 neska eta 15 mutilez osaturik hain zuzen.

4.2. Helburu pedagogikoak

- Helburu orokorra: heriotza, 9-10 urte bitarteko haurrek, prozesu natural gisara maneiatzen ikasteko, heriotzaren prozesuaren inguruko gaitasun mota ezberdinak bereganatzea: ezagutzak, gaitasun/trebetasunak eta jarrerak.
- Helburu espezifikoak: Diana taldeak honako helburuak beteko ditu kurtsoaren ondoren:
 - Heriotzak sortzen dituen emozioak identifikatzeko gai izatea (Jarrerazkoa)
 - Sentimenduak izendatzea eta haiek desberdintzeko gai izatea (Jarrerazkoa)
 - Literaturaren zein filmografiaren bitartez, heriotzaren unibertsaltasuna ezagutzea lehen eta bigarren saioetan zehar (Ezagutzazkoa)
 - Literaturan oinarrituz, heriotzaren izateko arrazoia ezagutzea (Ezagutzazkoa)
 - Bizi-zikloa eta honen amaieraren kontzientzia sortzea (Jarrerazkoa)

- Bizi-zikloa behatzea, heriotzaren atzeraezintasuna jorratuz (Ezagutzazkoa)
- Heriotzaren definizioa adierazten jakitea (Ezagutzazkoa)
- Izaki-bizidun eta ez-bizidunen arteko bereizketa egiten jakitea (Ezagutzazkoa)
- Heriotza esperientzien perspektiba konpartitzeko gaitasuna izatea (Jarrerazkoa)
- Heriotzaren kultura aniztasuna ezagutu (Ezagutzazkoa)
- Norbera zein den eta jasan dituzten aldaketak adieraztea (Jarrerazkoa).
- Hildakoa agurtzeko modu ezberdinak ezagutzea (Ezagutzazkoa)
- Heriotzaz hitz egitearen naturaltasuna zabaltzea (Jarrerazkoa)
- Bakoitzak bere sentimenduak adieraziko ditu (Jarrerazkoa).

4.3. Jardueren programazioa

Lanaren atal honetan, programako hezkuntza-edukiak zeintzuk izango diren zehazten da, horrekin batera erabili den estrategia metodologikoa azalduko da eta azkenik, programa zertan datzan eta ze baliabide erabiliko diren azalduko da.

4.3.1. Hezkuntza-edukiak

Edukia finkatzerako garaian helburu pedagogikoetan oinarritzea ezinbestekoa da. Horrez gain, Pochek eta Herrerok (2003), haurrek ulertu behar dituzten azpikontzeptuak adierazi zituzten (ikus 5. taula) eta hauetan baliatuz zehaztu da eduki pedagogikoa. Hauek ziotenez, haur eta nerabe guztiak heriotzari buruzko funtsezko bost kontzeptu ulertu behar dituzte, heriotzak ordezkatzeko duenaren esanahia eraiki ahal izateko. OHeP honetan, azpigai hauek kontzeptu bezala landuko dira programa osoan zehar (Agüera, 2017).

5. Taula: Heriotza ulertzeko azpigaiak.

Heriotza ulertzeko azpigaiak		
¿Izaki bizidun guztiak hiltzen dira?	Unibertsitalitatea	1. gaia
¿Hil ondoren bizitzara itzuli zaitezke?	Irrebertsibilitatea	2. gaia
¿Norbait hiltzean, gorputzak ez du funtzionatzen?	Ez-funtzionalitatea	3. gaia
¿Zergatik hiltzen gara?	Kausalitatea	4. gaia
¿Heriotza amaiera da?	Jarraipen ez-korporea	5. gaia

Iturria: (Poch et al., 2003)

Honen harira, azpigai hauetako bakoitza ulertzeko garaian hurrek izan ohi dituzten arazoen ondorioz erabaki da kontzeptuak horrela banatzea. Unibertsitatearen kontzeptua ulertzeko garaian hurrei beraiek hilko direla onartzea zaila egiten zaie eta bere jakin-minak eta larritasunak bultzatuta zalantza asko izaten dituzte. Atzera ezintasunari dagokionez, hurrek denbora behar dute kontzeptu hau ulertzeko garaian, heriotza prozesu itzulgarri gisa ulertuz, honen ondorioz eufemismo eta metaforak ez erabiltzearen garrantzia heriotzataz hitz egitean, hala nola, “lo geratu da” eta horrelakoak. Ez funtzionaltasunari dagokionez, hurrei muga kongitiboaren eta emozionalaren ondorioz bizi-funtzioen amaieraren esanahia ulertzea kosta egiten zaie. Jarraipen ez-korporeoaren kontzeptuan, hurrei hildako pertsona batek janaririk, edaririk etab behar ez duela onartzea kosta ohi zaie. Azkenik, kausalitatearen kontzeptua lantzea garrantzitsua da, hurrari pertsona zergatik hil den ez argitzeak nahasmena sor dezake haurraren, edo, are gehiago, umearen pentsamendu egozentrikoa dela eta, errudun sentitu daiteke (Agüera, 2017)

4.3.2. Estrategia metodologikoak

Programa hau aurrera eramateko, Billabonako Zubi-musu ikastolari baimena eskatuko zaio bere gela batean egiteko hain zuzen, gela hau astean 2tan 5 saioz beharko litzateke, 2023 urteko martxoaren 2tik 17ra bitarte. Saioen iraupena 45min-1h bitartekoa izango da gutxi gorabehera eta jada LH 4. mailan banatuta dauden talde beretan eskainiko da. OHeP hau garatzeko orduan konstruktibismo eremuan babestu gara. Honetarako, Jean Piaget-ek idatzitako “La representación del Mundo en el Niño” (1973) eta Lev Vigotsky-ren “El desarrollo de los procesos psicologicos superiores” (1978) liburu zein ereduetan oinarritzea erabaki da. Izan ere, eredu honetan, funtsezkoa ez da ezagutza berri bat eskuratzea, baizik eta harekin gaitasun berri bat lortzea, hau da, dakitena agertoki berri batean aplikatzea. Horrela, ikasleak eskolan ikasitako kontzeptu bakoitza errealitatean egiaztatu ahal izango du (Sesento, 2017). Edukia lantzeko, banakako nahiz taldeko metodoak eta teknika aktiboen erabilpena funtsezkoa da, ezagutzak, gaitasunak eta jarrerak garatzeko, planteatutako helburua lortze aldera (ikus 6. taula).

6. Taula: Ikaskuntzara bideratutako banakako eta taldeko metodo eta teknika aktiboak

Ikasketa prozesua:	Bakarkako metodo/teknika	Taldeko metodo/teknika
Bere egoera adierazi	Adierazpen-metodoa Teknikak: - Entzute-aktiboa - Galderak	Ikerketa-metodoa Teknikak: - Ideia zaparrada - Rejilla - Galdetegia
Informazioa berrantolatu	Informazio-metodoa Teknikak: - Entzute-aktiboa - Galderak	Azalpen-metodoa Teknikak: - Azalpena - Irakurketa
Aztertu eta hausnartu	Analisi-metodoa Teknikak: - Laburbildu eta ordenatu - Ariketak	Analisi-metodoa Teknikak: - Kasuak - Testuen analisisia
Gaitasunen garapen eta entrenamendua	Gaitasunen garapen-metodoa Teknikak: - Erabakitze laguntza - Rol-playing - Entrenamendu-froga	Gaitasunen garapen-metodoa Teknikak: - Erabakitze laguntza - Rol-playing - Entrenamendu-froga

Iturria: (Perez et al., 2006)

Ingurune egokia sustatzeko, lehenik eta behin topaketarako teknika bat zuzendu behar da (harrera, aurkezpena, kontratua eta agurra). Izendatutako teknikari esker, motibazioa eta inplikazioa erraztuko dira, eta, horrela, konfiantzazko giro bat sortuko da, non errazagoa izango den feed-back bat sortzea programak ematen duen osasun-agentearen eta parte-hartzaileen artean (Perez et al., 2006).

4.4.3. Beharrezko baliabideak

OHeP hau aurrera eramateko, saio bakoitzean landuko diren gaien arabera baliabide didaktiko ezberdinak erabiliko dira (ikus 7. taula).

7. Taula: Baliabide-kostuen erlazioa

Baliabidea	Kostua
Imprimatutako materiala:	
- Jack y la muerte (liburutegian alokatu)	0 euro
- Ariketen txostenak (5 orri x 25)	7 euro
- Baimen orriak (2 orri x 25)	2.5 euro
- Galdetegiak (2 orri x 26)	2.6 euro
Ikus-entzunekeo materiala:	
- bideoak	0 euro
- Coco filma (liburutegian alokatu)	0 euro
Material bisuala:	
- Dilistak	3 euro
- Kotoia	2 euro
- Plastilina	13 euro

- Buztina	10 euro
- Tiza	3 euro
<hr/>	
Zubi-musu ikastolak utziko duen materiala:	0 euro
- Ordenagailua, proiektorea, mahaiak, aulkiak, arbela	
<hr/>	
Haur bakoitzak ekarri beharriko materiala:	
- Margoak	0 euro
- Arkatza	0 euro
- Jogurt potoa	0 euro
- Koloretako kartulinak	0 euro
<hr/>	
GUZTIRA	43.1 euro
<hr/>	

Aipatzekoa da, heriotza ikastetxeetan sartzeko irakasleek nahikoa prestakuntza ez dutela diotela zenbait autorek, eta honetarako prestatuta ere ez direla sentitzen (Bulnes, 2018; De la Herrán, et al., 2006; De la Herran et al., 2015). Honen ondorioz, OHeP hau aurrera eramango duen osasun-agentea, eskola erizain bat izango da (Zarza, 2021).

4.6. Kronograma

Jarraian, programa honen kronograma zehaztuko da. 5 sesio eta 5 gai izango ditu programa honek, honela antolatuta:

8. Taula: Kronograma	23/02/2023 OSTEGUNA	02/03/2023 OSTEGUNA	06/03/2023 ASTELEHENA	10/03/2023 OSTIRALA	14/03/2023 ASTEARTEA	17/03/2023 OSTIRALA
0. SAIOA						
Pre- Test						
1. SAIOA						
1.1. Nere landarea						
1.2. Liburuaren irakurketa						
1.3. Argazki-marrazki tailerra						
2. SAIOA						
2.1. Pirritx-porrotx-marimotos						
2.2. Hizki zopa: living no living						
2.3. Zer da heriotza?						
3. SAIOA						
3.1. COCO filmaren zatia						
3.2. Emozioen identifikazioa						
4. SAIOA						
4.1. Esperientziak kontatu						
4.2. Oroitzapenen tailerra						
5. SAIOA						
5.1. Argazki tailerra						
5.2. Hildakoaz agurtzeko moduak						
Post-test						

4.7. Jarduera pedagogikoak

Atal honetan, saio guztiak, erabilitako teknikak, hauen iraupena, jardueren azalpena eta OHeP hau burutzeko beharrezko zenbait xehetasun azalduko dira (Ikus 9. Taula).

0. SAIOA

Aurreneko saio honetan, pre test bat pasako zaie ikasleei, programa baina lehenagoko jakintza maila neurtzeko.

1. SAIOA

Saio honetan hasierako fasea landuko da, bertan programaren sarrera txiki bat egingo da, haurrak osasun agentea ezagutuko dute. Espazio eroso bat sortu nahi da xede-taldeako partaideak konfiantzaz komunikatu daitezen, eta pentsatzen edo sentitzen dutena adierazteko oztopo edo deserosotasunik gabe.

2. SAIOA

Saio honetan, xede-taldea heriotzera gerturatzea da helburua, heriotzaz zer dakiten arakatu, ondorengo saioak egokitu behar diren baloratzeko eta jarduera didaktiko ezberdinen bidez dituzten zalantzak eta usteak argitzen eta partekatzen joango dira.

3. SAIOA

Saio honetan, filmografian oinarrituko gara heriotza integratzeko eta ondoren honen inguruan eztabaida bat sortuz aukera berri bat emateko beraien emozioak adierazteko eta identifikatzen jakiteko.

4. SAIOA

Saio honetan, garrantzia hartzen dutenak xede-taldearen heriotza esperientziak eta emozioen identifikazioa eta hauek adieraztea dira. Haurrek heriotza beraien ingurunean izan duten kasuetan oinarrituz landuko dira helburuak. Gainera emozio hauek kudeatzeko modu bat eskainiko zaie.

5. EGUNA

Saio honetan, hileta-erritual ezberdinetaz hitz egingo da. Xede-taldeak dauden hileta-erritual ezberdinak eta hildakoataz agurtzeko moduak aipatuko dituzte. Horrez gain, heriotzak kultura ezberdinetan duen inpaktua eta esanahia aztertuko dira lurralde ezberdinetako erritualak aipatuz. Amaitzeko 0. saioan erantzun zuten test bera erantzungo dute.

9. Taula: Jarduera pedagogikoen xehetasunak

Ariketa	Helburua	Gaia	Teknika mota	Iraupena	Azalpena
0. saioa					
Pre-test	- Heriotzaren kontzeptu ezberdinen inguruan duten ezagutza jakitea		Ikerketa metodoa: galdetegia	10 min	Haurrei test bat pasako zaie imprimatuta, eta bertan dauden galderak erantzun beharko dituzte emandako denboran (ikus 6. eranskina)
1. saioa					
“Nere landarea”	- Landare batetaz baliatuz bizi-zikloa behatzea atzeraezintasuna bezalako gaiak kontuan hartuta. - Bizi-zikloa eta honen amaieraren kontzientzia sortzea	2 eta 3 gaiak	Analisi- metodoa: Ariketa teknika.	10 min	Dilista ale bat landatuko da klase batean, landare honen ezaugarrietako bat azkar hazten dela da. Landareaz baliatuz, bizi-zikloa behatu ahal izango dute eta bertan atzeraezintasuna bezalako gaiak landuko dira honako galderak eginez: “Hostoa berriro haziko zaio moztuz gero?” “Moztu dugun landarea berriro bizitzeko gai izango da?” (Escolar, 2016)
“Jack y la muerte” liburuaren irakurketa	- Ipuin bat irakurri heriotzaren izateko arrazoia ezagutzea - Literaturaren bitartez, heriotzaren unibertsaltasuna lantzea - Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea	1 eta 2 gaiak	Informazio metodoa: Irakurketa eztabaidarekin	30 min	Erizainak liburua ozenean irakurriko du. Liburua irakurri ostean, galdera hauen bidez: “ipuina gustatu zaizu?” “pertsonai nagusiak bezala jokatu zenuke?” “Nola sentitu da galera jasan duen pertsona?” heriotzaren inguruan dituzten uste eta zalantzak arakatu dira (Escolar, 2016). Irakurritako liburuaz gain, beraien adinerako gomendatzen diren liburuen zerrenda bat emango zaie, etxean gurasoen laguntzaz irakurri nahi badute (Ikus 7. eranskina).
“Argazki-marrazki tailerra”	- Bizi-zikloa eta honen amaieraren kontzientzia - Marrazki bidez beraien sentimenduak adieraztea	1 gaia	Analisi-metodoa: hausnarketa	20 min	Beraien txikitako argazki bat eta duela gutxi ateratako beste argazki bat ekartzeko eskatuko zaio xede-taldeari. Honekin kartulina batean haurrak lehena eta orainean argazki bana itsatsiko dute. Ondoren, beraien burua zahartzaroan marrazteko eskatuko zaie. Azkenik, beraien “heriotza” marrazteko eskatuko zaie. Amaitzean jasotako lan guztiei argazkia aterako die osasun-agentek, hurrek beraien lana etxera eraman dezaten nahi badute, eta aztertu-interpretatu egingo da haur bakoitzak heriotza nola plasmatu duen bere kasuan.
2. saioa					
“Pirritx Porrotx eta Marimotos”	- Filmografiaren bitartez, heriotzaren unibertsaltasuna lantzea - Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea	2 eta 5 gaiak	Filmetatik hausnarketa	10 min	Laburmetrai hau jarriko zaie amaiera emateko saio honi. Bideo labur honetan, heriotza azaltzen diete pirritx-porrotx eta marimototsek marrazki bidez. Modu simple eta laburrean beraien zalantzak argitzea asmoz. Amaitzean, zalantza gehiago dituzten galdetuko da eta hauek argituko dira.

					Ikusitako bideo txiki honetaz gain, eskuragarri utziko zaie lehen hezkuntzako haurrentzat gomendagarriak diren zenbait laburmetrai Agüerok 2017 eginiko tesiaren arabera (Ikus 8. eranskina).
“Hizki zopa: Living-no living”	- Izaki-bizidun eta ez-bizidunen arteko bereizketa egitea	2. gaia	Analisi-metodoa: Hausnartze teknika	10 min	Haur bakoitzari hizki zopa bat emango zaio (ikus 9. eranskina), bertan 4 hitz agertuko dira, bi bizidun eta beste bi bizi gabe. Hauek aurkitu ondoren, sailkapena egingo da ozenean hitz bakoitza biziduna edo bizigabea dela esatean besoa jasoz. (Herrero, 2015) (Poch eta Herrero, 2003)
“Zer da heriotza?”	- Heriotzaren inguruan dakitenaren inguruan arakatzea - Heriotzaren definizioa adieraztea - Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea	1, 2 eta 3 gaiak	Ikerketa metodoa: ideia zaparrada	20 min	Ikasle bakoitzak heriotzaren inguruan dakitena arakatuko da galdera hauen bidez: “zer da heriotza?” “Zer sentitzen duzu heriotzean pentsatzean?” “Heriotzaz hitz egitea ondo dago?” “Zer gertatzen da hiltzen garenean?” “Guztiok hiltzen gara?” “Hil ondoren berriz bizitzerik badago?” Azalpen hauek arbelean idazten joango gara eta amaieran idatzitako horren inguruan gogoeta egingo da.
3.saioa					
“COCO filmaren zatia”	- Filmografiaren bitartez, heriotzaren unibertsaltasuna lantzea - Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea	1, 2 eta 5 gaiak	Filmetatik hausnarketa	30 min	Ikasle guztiak batera filmaren zati konkretu bat ikusiko dute, marrazki bizidun bidez heriotza jorratzen duen film bat hain zuzen ere. Jarraian aurkitzen diren minutu tarreak ikusiko dira filmean: 9-10, 18-27, 43-47, 109-116, 124-133 Ikusitako filmaz gain, eskuragarri utziko zaie lehen hezkuntzako haurrentzat gomendagarriak diren zenbait filmen lista bat, gaia lantzeko, Agüerok 2017 eginiko tesiaren arabera (Ikus 10. eranskina) (Rodriguez et al., 2019 ; De la herran, Rodriguez eta Cortina, 2015).
“Emozioen identifikazioa”	- Heriotzak sortzen dituen emozioak identifikatzen jakitea - Sentimenduak izendatzea eta haiek desberdintzen jakitea - Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea	4. gaia	Ikerketa metodoa: rejilla	15 min	Heriotzak sortzen dizkieten emozioak izendatuko dituzte. Horretarako emozio ezberdinak agertzen zaizkien orri bat banatuko zaie eta orri horretatik 3-5 hitz bitartean aukeratzeko eskatuko zaie (ikus 11. eranskina). Ondoren, sentimendu edo emozio hauen ezberdintasunak eztabaidatuko dira. Amaitzean, osasun langileak erantzun hauek gordeko ditu, talde horretako emozioen ideia bat eginez lan egiteko modua bideratzeko (dmd, s.f.)
4.saioa					
“Esperientzia”	- Heriotza esperientzien perspektiba	1 eta 4 gaiak	Adierazpen-meto	20 min	Heriotzarekin izandako gertuko esperientziak kontatuko dira ozenean.

k kontatu”	konpartitza - Heriotzarekin bizitako gertuko esperientziak partekatzea - Heriotzak sortzen dituen emozioak identifikatzea - Norbera zein den eta jasan dituzten aldaketak adieraztea - Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea		doa: entzute-aktiboa		Esperientzia hauen barne sartzen dira edozein izaki-biziduen inguruko heriotza esperientziak
“Oroitzapene n tailerra”	- Heriotzak sortzen dituen emozioak kudeatzea - Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea	1, 2 eta 5 gaiak	Adierazpen-metodoa: do: Ariketa bidez	40 min	Ikasleei materiala emango zaie, libreki omenaldi bat egin diezaioten, pertsona, izaki, une edo galdu dituztela sentitzen duten gauzei, hala nola, gutun bat, marrazki bat, eskultura bat... (Escolar, 2016)
5.saioa					
“Argazki tailerra”	- Heriotzaren kultura aniztasuna ezagutu	1. gaia	Analisi-metodoa: Ariketa	20 min	Haurrak 3ko taldeetan sailkatu beharko dira. Talde bakoitzari 5 argazki emango zaizkio heriotza-erritual ezberdinenak (ikus 12. eranskina), talde bakoitzak argazki horiek zer lurraldetakoak diren asmatu beharko dute, arbelean idatzita egongo dira aukerak. Ondoren, guztien artean hitz egingo dute erritualen inguruan eta zein gustatu zaien gehiena esango dute.
“Hildakoaz agurtzeko moduak”	- Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea - Galdu berri dugun pertsona edota animalia horrekin agurtzeko modu berriak ezagutzea	2 eta 5 gaiak	Ikerketa metodoa: ideia zaparrada	20 min	Ikasle guztien artean, hildako bat agurtzeko bururatutako ideiak azaleratuko dira arbelean idatziz, amaieran gogoeta bat eginaz zein gustatuko litzaiekeen gehien
Pre-test	- Heriotzaren kontzeptu ezberdinen inguruan duten ezagutzarekiko hobekuntzak aztertzea	-	Ikerketa metodoa: galdetegia	10 min	Haurrei test bat pasako zaie imprimatuta, eta bertan dauden galderak erantzun beharko dituzte emandako denboran (ikus 6. eranskina)

4.8. Ebaluazioaren plangintza

OHeP hau ebaluatzeko eta, horrela proiektu honen hobekuntza bat aurrera eraman ahal izateko, honen emaitza, prozesua, egitura eta baliabideak ebaluatuko dira, honetarako tresna ezberdinak erabiliz. Ebaluaketa prozesu honetan hainbat gai aintzat hartu beharra daude proiektuaren helburu nagusia eta zeharkakoak bete diren egiaztatzeko (Ikus 10. taula).

10. Taula: OHeP honen ebaluazio sitemaren laburpena

Zer ebaluatu		Nork	Nola	Noiz
Egitura eta baliabideak	Baliabideen egokitzapena	Diana taldeak Osasun agenteak	Galdetegi bidez	Azken saioaren ondoren
Prozesua	Jardueren egokitzapena	Diana taldeak Osasun agenteak	Galdetegi bidez	Azken saioaren ondoren
	Jarduerak egitea	Osasun agenteak	Galdetegi bidez	Azken saioaren ondoren
Emaitzak	Helburu pedagogikoak	Osasun agenteak	Behaketa sistematikoa eta jarduera pedagogikoen behaketa	Ebaluaketa jarraia programan zehar
		Diana taldeak	Galdetegi bidez	0 eta 5 saioetan

Proiektuaren emaitzen ebaluazioari dagokionez, xede-taldearen emaitzak ebaluatzeko, saio bakoitzean haur bakoitzaren behaketa sistematikoa egingo da, ebaluaketa jarrai bidez eta honetarako errubrika batean oinarrituko gara (ikus 13. eranskina). Honez gain, hurrei pre- eta post-testak pasako zaizkie eta hauetan jasotako erantzunak alderatuko dira excel baten bidez, hobekuntzarik edo kalterik dagoen ikusteko hezkuntza jaso ostean.

Proiektuaren prozeduraren ebaluazioari dagokionez, batetik, ekintzak egokiak izan diren (asistentzia, parte-hartzea, aurreikusitako ekintzen gauzatze maila, helburuak eta edukiak diana taldera egokitzea...) eta bestetik ekintzen programazioa egokia izan den aztertu behar da. Hau aurrera eramateko, osasun agenteek, programa amaitzean galdetegi bat burutuko dute (ikus 14. eranskina) eta xede-taldeak ere gai honi lotuta galdetegi bat erantzungo du (ikus 15. eranskina).

Azkenik, OHeP honetan erabilitako egitura eta baliabideak ebaluatzeko garaian, hauek egokiak izan diren aztertu behar da. Hau aztertzeko, programa amaitu ostean, osasun-agenteek zein diana-taldeak galdetegi bidez beraien iritzia emango dute (Ikus 11 eta 12 eranskinak).

5. Azken gogoeta

Aurretik aurkeztutako lana, OHeP bat da, Billabonako Zubi-musu ikastolan 9-10 urte bitarteko haurretan eskaintzeko proposamena egiten dena. Programa honek, haurrek heriotzaren inguruan duten pertzepzioa eta ezagutza handitzea du helburu, hauen hezkuntzan modu natural batean gaia integratuz.

Programa hau garatzean hainbat ideia nagusi atera dira. Bata, heriotzaren hezkuntza haurtzarotik integratzearen onurak zeintzuk diren. Bestea, eta honekin erabat lotuta, hezkuntza hau ez jasotzeak berekin dakartzan kalte zein kostu estimatuak zeintzuk diren.

Lan hau aurrera eramaterako garaian zenbait oztoporekin topatu naiz, esaterako gaiaren inguruko bibliografia eta ikerketa falta, arlo hau eguneratu eta garatzeko beharra azpimarratzen delarik. Honez gain, programa ezartzerako garaian aurreikusten den limitazio posible bat gurasoen baimenaren beharra da. Oraindik gizartean gai tabu bat izanik eta hezkuntza curriculumean aurreikusia ez dagoen arlo bat izanik, programa aurrera eraman ahal izateko baimenaren beharrak, hezkuntza hau jaso dezaketen haur kopurua murriztu dezakeelarik. Esandakoari gehituz, irakasleak ez daude prestatuak eta ez dira gai ikusten arlo honen inguruan haurrak hezteko.

Azkenik, programa honen jarraipenari dagokionez, 2023 urtean programa hau aurrera eramateko eskaera formala egingo da eta programa honetako erantzunak baliagarri suertatuko dira ondorengo programen egokitzapenentarako.

6. Bibliografía

Agüera, C. (2017). *Educación para morir con dignidad: estudio sobre la noción de muerte en niños y jóvenes entre 8 a 16 años en el ámbito de la educación formal y no formal: desarrollo de un programa de intervención con niños, jóvenes, padres, tutores y educadores*. [Tesis de doctorado, Universidad de Murcia]. <http://hdl.handle.net/10201/55772>

Bergman, AS., Axberg, U., y Hanson, E. (2017). When a parent dies – a systematic review of the effects of support programs for parentally bereaved children and their caregivers. *BMC Palliative Care*, 16(1). <https://doi.org/10.1186/s12904-017-0223-y>

Bulnes, S. (2018). *Pedagogía de la muerte en educación infantil: Formación y concepción de los docentes*. [Trabajo fin de Grado, Universidad de Sevilla]. https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/81967/194_20065319.pdf?sequence=1&isAlloved=y

De la Herrán, A., y Cortina, M. (2006). *La muerte y su didáctica. Manual para educación infantil, primaria y secundaria*. Madrid: Universitas, S.A.

De la Herrán, A., Rodríguez, P. y Cortina, M. (2015). Pedagogía de la muerte mediante aprendizaje de servicio. *Educación XX1*, 18(1), 189-212. doi: 10.5944/educXX1.18.1.12317

Dret a Morir Dignament. (s.f.). Recursos literarios para trabajar la didáctica de la muerte, Primaria/Secundaria. <https://dmd.cat/attachments/article/65/UD%20recursos%20literarios%20DEFINITIU.pdf>

Escolar, S. (2016). Propuesta de intervención didáctica para el tratamiento de la muerte en 1º de Educación Primaria. [Trabajo fin de Grado, Universidad Internacional de la Rioja]. <https://reunir.unir.net/bitstream/handle/123456789/4281/ESCOLAR%20GARCIA%20%20SAIOA.pdf?sequence=1>

Etfoda, K. (2021). Addressing Grief in the Classroom: A complicated Equalizer. *BU Journal of Graduate Studies in Education*, 13(4), 3-9. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1306967.pdf>

Eusko Jaurlaritza. (2020). OINARRIZKO HEZKUNTZAKO CURRÍCULUMA. Decreto 236 de 2015. Euskadi.eus. https://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/inn_heziberri_dec_curriculares/eu_def/adjuntos/OH_curriculumosoa.pdf

Eusko Jaurlaritza. (2020). *HEZIBERRI 2020, Marco del modelo educativo pedagógico*. Euskadi.eus. https://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/inn_doc_sist_educativo/es_def/adjuntos/000009c_Pub_EJ_heziberri_2020_c.pdf

Eusko Jaurlaritza (2020). *Elaboración y evaluación de unidades didácticas en el nuevo marco educativo*. Berrigasteiz.com. https://www.berrigasteiz.com/site_argitalpenak/docs/320_curriculum/3202015003c_Pub_BN_unitate_didaktikoak_c.pdf

Gorosabel, M. (2013). *Pedagogía de la Muerte en Educación Infantil: Un protocolo de Actuación*. [Tesis de doctorado, Universidad Internacional de la Rioja]. https://reunir.unir.net/bitstream/handle/123456789/1848/2013_05_27_TFM_ESTUDIO_DEL_TRABAJO.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Gorosabel, M., y León, A. (2016). La muerte en educación infantil: algunas líneas básicas de actuación para centros escolares. *Psicología Educativa*, 22(2), 103–111. <https://doi.org/10.1016/j.pse.2016.05.001>

Guiainfantil. (23 de octubre de 2021). *Cómo hablar de la muerte con los niños*. <https://www.guiainfantil.com/1323/como-hablar-de-la-muerte-con-los-ninos.html>

Harris P. (2018). Children's understanding of death: from biology to religion. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences*, 373(1754), 20170266. <https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0266>

Herrero, P. R. (2015). Educar y vivir teniendo en cuenta la muerte. Un enfoque ecológico de la pedagogía de la muerte. In *La Pedagogía ante la Muerte: reflexiones e interpretaciones en perspectivas histórica y filosófica*, 169-173. Fahrenheit Ediciones

INEbase. (2020). *Demografía y población / Fenómenos demográficos / Estadística de defunciones. Movimiento natural de la población / Últimos datos*. https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177008&menu=ultiDatos&idp=1254735573002

INEbase. (2020). Población por edad (año a año), Españoles/Extranjeros, Sexo y Año. INE. <https://www.ine.es/jaxi/Datos.htm?path=/t20/e245/p08/10/&file=01003.px>

Izaguirre, P. (2021). *Cómo superar el duelo: Hablar de la muerte nos acerca a la vida*. (1ª ed). Almuzara.

Kubler-Ross, E. (1992). *Los niños y la muerte*. Barcelona: Luciérnaga.

Longbottom, S., y Slaughter, V. (2018). Sources of children's knowledge about death and dying. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological Sciences*, 373(1754). <https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0267>

Martino, R. (2012). El duelo en la infancia y cómo dar malas noticias. *Pediatríaintegral*. <https://www.pediatríaintegral.es/numeros-anteriores/publicacion-2012-07/el-duelo-en-la-infancia-y-como-dar-malas-noticias/>

National Institute on Drug Abuse. (2021). Más de 1,5 millones de niños en todo el mundo han perdido a padres, abuelos o cuidadores por la COVID-19. Recuperado el 10

de enero de 2022 de
<https://nida.nih.gov/es/news-events/news-releases/2021/07/m%C3%A1s-de-15-millones-de-ni%C3%B1os-perdieron-a-un-cuidador-primario-o-secundario-a-causa-de-la-pandemia-de-covid-19>

Otero, I. y De fátima, C. (2012). Pedagogía de la muerte en el nivel de enseñanza primaria. *Revista Iberoamericana de Educación*, 60 (3), 1-8.
<https://rieoei.org/historico/deloslectores/5225Otero.pdf>

Panagiotaki, G., Hopkins, M., Nobes, G., Ward, E., y Griffiths, D. (2018). Children's and adults' understanding of death: Cognitive, parental, and experiential influences. *Journal of Experimental Child Psychology*, 166, 96-115.

Parra, L. (2017). *La pedagogía de la muerte en el ámbito escolar. Estado de la cuestión y propuesta didáctica para centros escolares*. [Trabajo Fin de Grado, Universidad de Navarra].

<https://dadun.unav.edu/bitstream/10171/43679/1/La%20Pedagogia%20de%20la%20Muerte%20en%20el%20%C3%A1mbito%20escolar.pdf>

Pérez, M. J., Echauri, M., Ancizu, E., y Chocarro, J. (2006). *Manual de educación para la salud*. Pamplona: Gobierno de Navarra.

Piaget, J. (1973). *La representación del mundo en el niño*. Ediciones Morata.

Poch, C., y Herrero, O. (2003). *La muerte y el duelo en el contexto educativo: reflexiones testimonios y actividades*. Ediciones Paidós Ibérica.

Ridley, A., Revet, A., Raynaud, JP., Bui, E. y Suc, A. (2021). Description and evaluation of a French grief workshop for children and adolescents bereaved of a sibling or parent. *BMC Palliat Care* 20(159). <https://doi.org/10.1186/s12904-021-00861-9>

Rodriguez, P., De la Herrán, A., y Cortina, M. (2019). Antecedentes internacionales de la Pedagogía de la muerte. *Foro de educación*, 17(26), 259-276.

Rodriguez, P., De la Herrán, A., y Cortina, M. (2012). Antecedentes de la pedagogía de la muerte en España. *Enseñanza & Teaching*, 30(2), 175-95.

Ruiz, P., Cano, A., Muñoz, R., Medrano, L., Moriana, J. A., Buiza, C., Jiménez, G., y González, C. (2017). Impacto económico y carga de los trastornos mentales comunes en España: una revisión sistemática y crítica. *Ansiedad y estrés*, 23(2-3), 118-123.
<https://doi.org/10.1016/j.anyes.2017.10.003>

Sesento, L. (2017). El constructivismo y su aplicación en el aula. Algunas consideraciones teórico-pedagógicas., *Revista Atlante: Cuadernos de Educación y Desarrollo*. <https://www.eumed.net/rev/atlante/2017/06/constructivismo-aula.html>

Torres de Galvis, Y. (2018). Costos asociados con la salud mental. *Revista ciencias de la salud*, 16(2), 182-187.
<http://www.scielo.org.co/pdf/recis/v16n2/1692-7273-recis-16-02-182.pdf>

Turner, M., Thomas, B., y Santandreu, R. (2004). *Cómo hablar con niños y jóvenes sobre la muerte y el duelo*. Editorial Paidós.

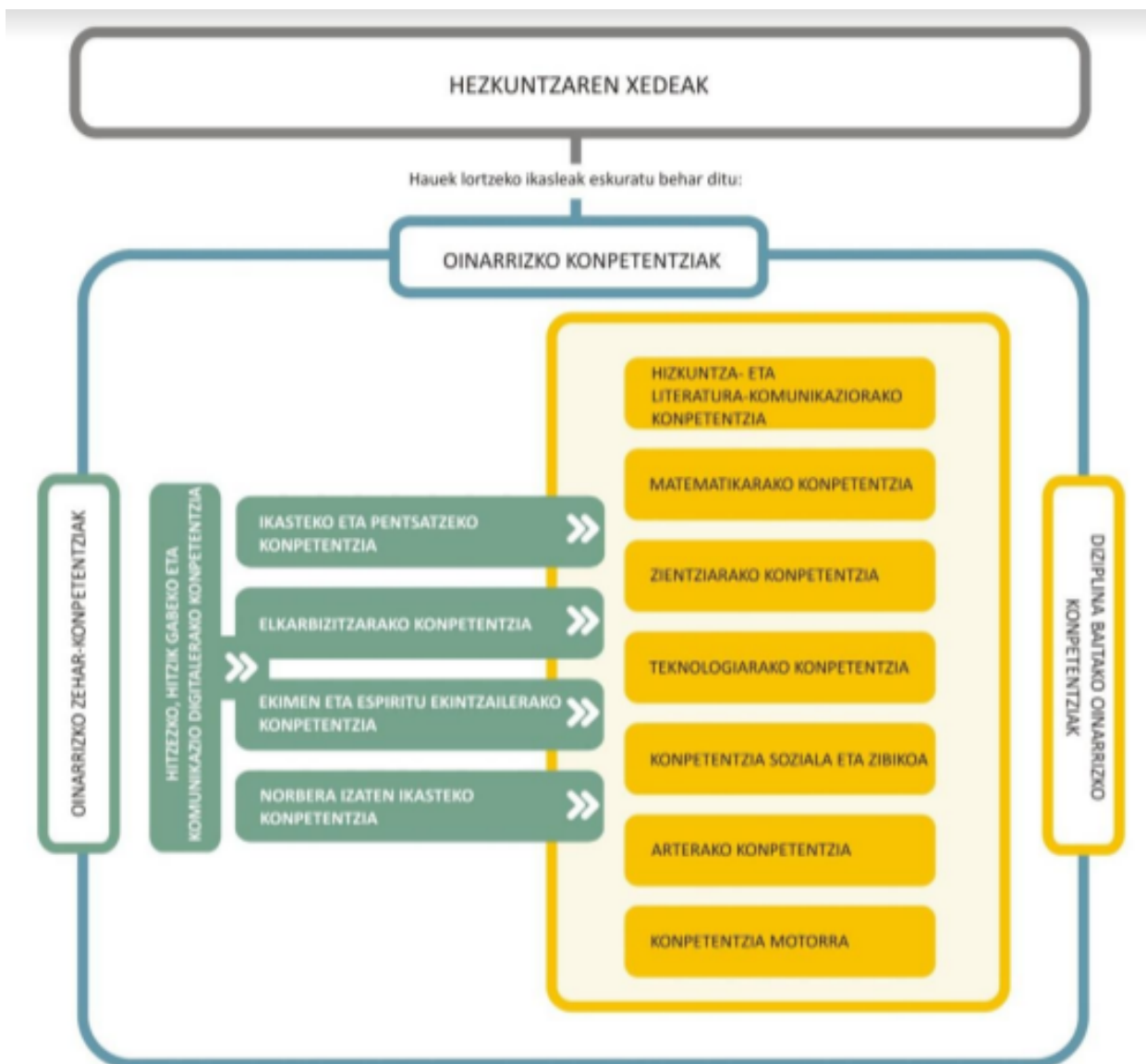
Vigotsky, L. (1978). *El desarrollo de los procesos psicológicos superiores*. Editorial Crítica.

Weber, M., Alvariza, A., Kreicbergs, U., y Sveen, J. (2019). Communication in families with minor children following the loss of a parent to cancer. *European Journal of Oncology Nursing: The Official Journal of European Oncology Nursing Society*, 39, 41–46. <https://doi.org/10.1016/j.ejon.2019.01.005>

Zarza, I. (2021) Enfermería y Pedagogía de la muerte en el ámbito escolar. *Revista internacional de cuidados de salud familiar y comunitaria*, 17(13135), 1-6.

7. Eranskinak

1. Eranskina: hezkuntzaren xedeak

Iturria: (Eusko Jaurlaritzak, 2020 b)

2. Eranskina: Unitate didaktikoan landu nahi diren gaitasunak

Oinarrizko zehar gaitasunak	Zer landuko da	Nola landuko da	Zein saiotan?
Hitzezko eta hitzik gabeko komunikaziorako eta komunikazio digitalerako konpetentzia	Ahozko komunikazioa	Proiektu guztian zehar landuko da, taldekideen artean hitz egin eta harremanak landuz.	Proiektu guztian zehar
Hitzezko eta hitzik gabeko komunikaziorako eta komunikazio digitalerako konpetentzia	Literatura-hezkuntza	Liburu bat irakurriko da taldean	1. saioan
Hitzezko eta hitzik gabeko komunikaziorako eta komunikazio digitalerako konpetentzia	Idatzizko komunikazioa	Ariketa batzuetan idatzi egin beharko dute, gutun bat.	4. saioan
Elkarbizitzarako konpetentzia	Gizartean bizitzea	Sozializazioarekin lagunduko da	Proiektu guztian zehar
Norbera izaten ikasteko konpetentzia	Pertsonen nortasuna eta duintasuna	Autokontzientzia landuko da, norberaren sentimenduak lantzearekin batera	Proiektu guztian zehar
Elkarbizitzarako konpetentzia	Elkarrekiko errespetua	Gai berarekiko iritziz eta sinesmen oso ezberdinak landuko dira	Proiektu guztian zehar
Ikasten eta pentsatzen ikasteko konpetentzia	Izaki bizidunak eta bizigabeak	Izaki bizidun zein bizigabeak ezberdinduko dituzte jolas bidez	3. saioan
Ikasten eta pentsatzen ikasteko konpetentzia	bizi-zikloa	Landare baten bizi zikloa ikusiz, gizakien bizi-zikloaren hausnarketa egingo da	1. saioan
Ekimenerako eta espiritu ekintzailerako konpetentzia	Arte-adierazpen plastiko eta bisualak ekoiztea eta espresatzea	Marrazkiak, kartelak,	4 eta 5 saioetan

3. Eranskina: Bilaketen taula II

	IZENBURUAK
National Institute on Drug Abuse	Más de 1.5 millones de niños perdieron a un cuidador primario o secundario a causa de la pandemia de COVID-19
American Society of Clinical Oncology	American Society of Clinical Oncology (ASCO): Ayudar a los niños y adolescentes en duelo
Instituto Nacional Estadística	Demografía y población
	Población por edad (año a año)
Eusko Jaurlaritza	Oinarrizko Hezkuntzako curriculum
	HEZIBERRI 2020, Marco del modelo educativo pedagógico
	Elaboración y evaluación de unidades didácticas en el nuevo marco educativo
Foro de educación	Antecedentes internacionales de la pedagogía de la muerte
	Antecedentes de la pedagogía de la muerte en España
Revista Iberoamericana sobre calidad, eficacia y cambio en educación (REICE)	Pedagogía de la Muerte y proceso de duelo. Cuentos como recurso didáctico
TFG	UNAV: La pedagogía de la muerte en el ámbito escolar: estado de la cuestión y propuesta didáctica para centros escolares
	UNIR: Pedagogía de la muerte en educación infantil: Un protocolo de actuación
	UNIR: Propuesta de intervención didáctica para el tratamiento de la muerte en 1º de Educación Primaria
Tesis doctoral	Universidad de Murcia: Educar para morir con dignidad. Estudio sobre la Noción de la muerte en niños y jóvenes entre 8-16 años en el ámbito de la educación formal y no formal
	Ball state University: Death Education and the

	elementary school: A unit of Instruction for grades 5-6
Guía	Guía de orientaciones para el diseño de un programa de pedagogía preventiva o previa a la muerte
Web orrialde ezberdinak:	Guiainfantil.com: Cómo hablar de la muerte con los niños
	bebesymas.com: Etapas del niño en la comprensión de la muerte
	pediatriaintegral.es : El duelo en la infancia y cómo dar malas noticias

4. Eranskina: Gurasoei egin beharreko galdeketa

OHeP hau hasi baina lehen gurasoei telefono bidez zein modu presentzian galdetu behar zaizkien arloak honakoak dira:

Osasun agenteak beteko du galdeketa hau elkarrizketan jasotako erantzunekin.

- Gurasoen izen abizenak:
- Seme alabaren izen abizenak:
- Zer iritzi duzue heriotzari buruz hitz egitearen inguruan?
- Haurrarekin gai honetaz hitz egiteko prest edo eroso sentitzen zara?
- Seme-alabari heriotzaren inguruan zerbait azaltzeko gaitasunik izan duzue?
- Erantzuna baiezkoa balitz zer informazio jaso du?
- Heriotzaren inguruan beldur edota zalantzak espresatzen ditu?
- Zer espero duzue proiektu honetaz? Zer lortzea gustatuko litzaizueke?

5. Eranskina: Gutun informatua OHePren parte hartzeko gurasoen baimena

Guraso/tutore-legal agurgarriak,

Ni Itsaso Aizpurua nauzue, erizaina, jarraian eskaintzen zaizuen osasun hezkuntza programaren sortzailea. Gutun honen bidez zuen seme/alabak “Heriotza prozesu natural gisa maneiatzen ikasteko Osasun hezkuntza programa” jasotzeko baimena eskatzen dizuegu. Osasun programa honek 5 saio izango ditu eta bakoitza 45mintutu -1 ordu bitartekoa izango da, eta programaren helburu nagusia, heriotza, 9-10 urte bitarteko haurrek, prozesu natural gisara maneiatzen ikastea da. Programa honen bitartez lortu nahi diren helburu pedagogikoak hurrengoak dira:

- Heriotzak sortzen dituen emozioak identifikatzen jakitea
- Sentimenduak izendatzea eta haiek desberdintzen jakitea
- Literaturaren zein filmografiaren bitartez, heriotzaren unibertsaltasuna lantzea
- Literaturan oinarrituz, heriotzaren izateko arrazoia ezagutzea
- Bizi-zikloa eta honen amaieraren kontzientzia sortzea
- Bizi-zikloa behatzea, heriotzaren atzeraezintasuna jorratuz
- Heriotzaren definizioa adieraztea
- Izaki-bizidun eta ez-bizidunen arteko bereizketa egiten jakitea
- Heriotza esperientzien perspektiba konpartitzea
- Heriotzaren kultura aniztasuna ezagutu
- Norbera zein den eta jasan dituzten aldaketak adieraztea
- Hildakoa agurtzeko modu ezberdinak ezagutu
- Heriotzaz hitz egitearen naturaltasuna zabaldu
- Heriotzaren inguruan dituzten zalantzak/usteak argitu
- Bakoitzak bere sentimenduak adieraztea

Nik(izen-abizenak),
..... NAN dunak dire seme/alaba den
..... (izen-abizenak) baimentzen dut Heriotzaren
inguruko Osasun Hezkuntza Programara joateko.

Sinadura

.....(a)n,ko(a)ren(a)n

Estimado padre/madre/tutor-legal,

Soy, Itsaso Aizpurua, enfermera, autora del programa de salud que se les ofrece a continuación. Mediante esta carta le pedimos la autorización para poder proporcionar a su hij@ un programa de salud para aprender a manejar la muerte desde un enfoque natural. Dicho programa de salud consta de 5 sesiones con duración aproximada entre 45 minutos- 1 hora cada una. El objetivo principal del programa es proporcionar a los niñ@s de 9-10 años, de 4º de primaria, aprendan a manejar la muerte como un proceso natural. Los objetivos pedagógicos que se lograrán con este programa son los siguientes:

- Saber identificar las emociones que produce la muerte
- Nombrar los sentimientos y saber diferenciarlos
- Trabajar la universalidad de la muerte a través de la literatura y la filmografía
- Conocer la causa de la muerte a partir de la literatura
- Crear el ciclo vital y la conciencia de su fin
- Observar el ciclo vital abordando la irreversibilidad de la muerte
- Expresión de la definición de muerte
- Saber distinguir entre seres vivos y seres no vivos
- Compartir la perspectiva de las experiencias de muerte
- Conocer la multiculturalidad de la muerte
- Indicar quién es uno mismo y los cambios que han sufrido

- Conocer las diferentes formas de saludar al fallecido
- Divulgar la naturalidad de hablar de la muerte
- Resolver dudas/conjeturas sobre la muerte
- Expresar sus sentimientos

Yo(nombre y apellidos del tutor/madre/padre) con el N° de DNI autorizo a mi hij@ para asistir al programa de salud sobre la muerte.

Firma

En(a), el de del

6. Eranskina: Ariketa fitxa

0-5 Saioak: Pre eta Post testa

Erantzun jarraian dituzun galderak a edo b aukera borobilduz:

1. Izaki biziduan guztiak hiltzen dira?
 - a. Bai
 - b. Ez
2. Ni hilko naiz
 - a. Bai
 - b. Ez
3. Hil ondoren bizitzara itzuli zaitezke?
 - a. Bai
 - b. Ez
4. Norbait hiltzen denean, bere gorputzak janaria, ura behar ditu?
 - a. Bai
 - b. Ez
5. Heriotza amaiera da?
 - a. Bai
 - b. Ez

Erantzun ondorengo galdera esaldi baten bidez:

6. Aipatu dezakezu zerbait norbaiten heriotza dakarrena? Hau gertatzean zergatik hiltzen da pertsona hori?

2. Saioa: hizki zopa

Aurkitu itzazu beheko hizki-zopa honetan 2 izaki-bizidun eta beste 2 bizigabe!.

A	B	C	D	O	N	M	T	I	P
E	T	O	H	A	R	R	I	A	P
L	A	N	D	A	R	E	A	I	T
I	D	G	A	R	K	A	T	Z	A
T	X	A	K	U	R	R	A	H	R
A	B	I	B	R	O	K	T	L	H

3. Saioa: Emozioen identifikazioa

Jarraian emozio zein adjektiboen zerrenda bat daukazu. Zerrenda honetatik aukeratu itzazu heriotzean pentsatzean burura datozkizun 3 edo 4 hitz.

Beldurra	Maitasuna	Argia	Sufrimendua
Antsietatea	Ezjakintsuna	Okerra	Hilobia
Iluntasuna	Pakea	Gorrotoa	Gaiztoa
Beharrezkoa	Duina	Ederra	Itxusia

5. Saioa: Argazki tailerra

Ondorengo 3 kontinenteak lotu itzazu beheko argazkiekin:

- Afrika

- Europa

- Asia

7. Eranksina: 17 haur ipuin umeei gertuko norbaiten heriotza azaltzeko

- Cipariso (2014) de Marta Sanmamed
- ¿Cómo es posible? La historia de Elvis (2006) de Peter Schossow
- Cuentos para el adiós (2006) de Begoña Ibarrola
- Cuentos sobre la muerte (2019) de Antonio J. Ordoñez
- El arbol de los recuerdos (2015) de Britta Teckentrup
- El pato y la muerte (2010) de Wolf Erlbruch
- En todas partes y en cualquier lugar (2017) de Pimm Van Hest
- En un lugar del corazón (2016) de C.T. Cassana
- Mi abuelo es una estrella (2016) de Sacha Azcona
- No es fácil pequeña ardilla (2017) de Elsa Ramón
- Para siempre (2015) de Kai Luftner
- Para siempre (2021) de Camino García
- ¿Qué viene después de mí? (2011) de Anette Bley
- Siempre (2017) de Ana Galan
- Soy la muerte (2017) de Elisabeth Helland
- Vacío (2015) de Anna Llenas
- Yo siempre te querré (1989) de Hans Wilhelm

8. Eranskina: Lehen hezkuntzako haurrentzako gomendaturiko film eta laburmetrai gomendagarriak

Filmak:

- Bambi (1942) de Hand.
- Big Hero 6 (2014) de Hall y Williams.
- City os Angels (1988) de Silberling.
- Coco (Estreno Noviembre de 2017) de Pixar.
- Cómo entrenar a tu dragón 2 (2014) de DeBlois.
- Cuenta conmigo (1986) de Reiner.
- Frankenweenie (2012) de Tim Burton.
- El planeta del tesoro (2002) de Musker y Clements.
- El Rey León (1994) de Allers y Minkoff.
- El Tesoro de Simba (1998) de Rooney y LaDuca.
- El viaje de Chihiro (2001) de Miyazaki.
- La familia Adams (1991) de Sonnenfeld.
- La invención de Hugo (2012) de Scorsese.
- La novia cadáver (2005) de Burton y Johnson.
- Los Monster (2001) de Docter, Unkrich y Silverman.
- Up (2009) de Docter y Peterson.
- Tarzán (1999) de Buck y Lima.
- Malabar Princess (2004) de Legrand.
- Mi chica (1991) de Howard Zieff.
- Noviembre dulce (2001) de O'Connor.
- Nuestro último verano en Escocia (2014) de Hamilton y Jenkin.
- Ponette (1996) de Jacques Doillon.
- Siete días y una vida (2002) de Herek.
- Quiéreme si te atreves (2003) de Samuelli.
- Tic Tac (1997) de Rosa Vergés.
- El libro de la vida (2014) de Gutiérrez.
- ¿Por qué se frotran las patitas? (2006) de Begines.
- Un funeral de muerte (2007) de Oz.
- Un paseo para recordar (2002) de Shankman.

Laburmetraiak:

- La dama y la muerte (2009) de Recio.
- El último tabú (2015) de Mora Aguirre.
- Cinco minutos de vida (2013) de Bernal.
- La muerte dormida (2014) de Casademunt.
- Aire (2010) de Loarte.
- Culpable hasta la muerte (2011) de Busatori.
- Jugando con la muerte (2011) de Urkijo Alijo.
- Despedida (2015) de Sot

9. Eranskina: Errubrika

	Helburua bikain lortu du	Helburua erdizka lortu	Helburua ez du lortu	Lortutakoa
Heriotzaren definizioa	Heriotza zer den ulertu eta azaltzeko gaitasuna du	Heriotza zer den ulertu du baina azpigai /kontzeptu batzuk argitzeke ditu	Ez du heriotza ulertu eta ez da azaltzeko gai	
Bizi-zikloaren amaiera	Heriotza bizi zikloaren azken etapa gisa ulertzeko gaitasuna du	Heriotza bizi-zikloaren azken etapa gisa ulertzen du baina ez bere kasuan	Ez du ulertzen heriotza bizi-zikloaren azken etapa gisa	
Sentimenduen identifikazio eta adierazpena	Norbere sentimenduak identifikatzeko eta adierazteko gai da	Norbere sentimenduak identifikatzeko gai da baina ez adierazteko edo laguntza behar du	Norbere sentimenduak identifikatzeko ez da gai, ezta hauek adierazteko ere	
Komunikazio onaren beharra azaltzea	Komunikazioaren garrantzia ulertzen du eta ongi komunikatzeko gaitasuna du	Komunikatzearen garrantzia ulertu du baina ongi komunikatzeko gaitasun falta du	Ez du ulertu komunikazioaren garrantzia	

10. Eranskina: Ebaluazio galdetegia, osasun agenteei zuzendua

Ebaluazio galdetegia:
Egin ezazu x bat erantzuteko

	Oso txarra	Txarra	Arrunta	Ona	Oso ona
Ariketentzat programatutak o denbora					
Teknika erabilgarriak					
Teknika egokiak dian taldearentzat					
Giro egokia					
Dian taldearen inizatiba					
Erabilitako eremua					
Ordutegia					
Materiala					

Behaketa

11. Eranskina: Ebaluazio galdetegia, diana taldeari zuzendua

Ebaluazio galdetegia:
Egin ezazu x bat erantzuteko

					
	Gutxi	Ez gehiegi	Neutro	Pixka bat	Asko
Gustatu zaizu?					
Ariketak egokiak iruditu zaizkizu?					
Erabilgarria da?					

Idatzi itzazu gustoko izan duzun ariketa bat

-

Aipatu osasun programa honen inguruan aldatuko zenukeen zerbait

-

Aipatu gehituko zenukeen zerbait

-